

Міжнародне право

УДК 327:[341.238+341.76]

Желєзко Алла Миколаївна

кандидат історичних наук,

доцент кафедри міжнародних та регіональних студій

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Железко Алла Николаевна

кандидат исторических наук,

доцент кафедры международных и региональных студий

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова

Zheliezko Alla

PhD in History, Associate Professor of the Department of

International and Regional Studies

National Pedagogical Dragomanov University

**ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА
ФОРМУВАННЯ НОРМ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ В
СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И
ФОРМИРОВАНИЯ НОРМ ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ПРОТОКОЛА В
СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

**HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE ORIGIN AND
FORMATION OF DIPLOMATIC PROTOCOL NORMS IN THE
SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS**

Анотація. У статті досліджено, що норми дипломатичного протоколу у сучасній міжнародній системі є наслідком тривалої еволюції та послідовного історичного розвитку. Доведено, що зовнішня політика держав заснована на традиціях та звичаях, які мають глибоке історичне

коріння. З утвердженням Вестфальської системи міжнародних відносин почався процес формування нових принципів міжнародного права. Домінуючими суб'єктами даної системи міжнародних відносин стають суверенні держави, між якими змінюється характер взаємовідносин. Зростає роль дипломатії як регулятора контактів між ними, а звідси виникає нагальна потреба у створенні загальноприйнятих правил, які б допомагали встановленню контактів між державами. З утворенням Віденської міжнародної системи у практиці міжнародного спілкування з'являються кодифіковані норми дипломатичного протоколу. Цей документ був першою спробою в дипломатії наділити юридичною силою і перетворити його в норми міжнародного права. З прийняттям Віденських конвенцій про дипломатичні та консульські зносини остаточно сформувалися дієві на сьогодні норми дипломатичного протоколу. Тому можна вважати, що протокол – це міжнародна категорія, яку повинні дотримуватися усі держави.

Ключові слова: дипломатичний протокол, система міжнародних відносин, звичаєве право, міжнародне право, дипломатичне право, консульське право, дипломатія.

Аннотація. В статті досліджено, що норми дипломатичного протокола в сучасній міжнародній системі є результатом тривалої еволюції та послідовного історичного розвитку. Доведено, що зовнішня політика держав ґрунтується на традиціях та звичаях, які мають глибокі історичні корні. З утвердженням Вестфальської системи міжнародних відносин почався процес формування нових принципів міжнародного права. Домінуючими суб'єктами даної системи міжнародних відносин стають суверенні держави, між якими змінюється характер взаємовідносин. Ріс роль дипломатії як регулятора контактів

между ними, а отсюда возникает насущная необходимость в создании общепринятых правил, которые бы помогли установлению контактов между государствами. С образованием Венской международной системы в практике международного общения появляются кодифицированы нормы дипломатического протокола. Этот документ был первой попыткой в дипломатии наделить юридической силой и превратить его в нормы международного права. С принятием Венских конвенций о дипломатических и консульских отношениях окончательно сформировались действенные на сегодня нормы дипломатического протокола. Поэтому можно считать, что протокол – это международное категория, которую должны соблюдать все государства.

Ключевые слова: *дипломатический протокол, система международных отношений, обычай, международное право, дипломатическое право, консульское право, дипломатия.*

Summary. *The article investigates that the norms of the diplomatic protocol in the modern international system are the result of a long evolution and consistent historical development. It is proved that the foreign policy of states is based on traditions and customs that have deep historical roots. With the adoption of the Westphalian system of international relations, the process of forming new principles of international law began. The dominant subjects of this system of international relations are sovereign states, between which the nature of the relationship is changing. The role of diplomacy as a regulator of contacts between them is growing, and this necessitates the creation of universally accepted rules that would help establish contacts between states. With the formation of the Vienna International System in the practice of international communication, the norms of the diplomatic protocol appear to be codified. This document was the first attempt in diplomacy to give legal force and turn it into international law. With the adoption of the Vienna Conventions on diplomatic*

and consular relations, the norms of the diplomatic protocol that have become effective today have finally been formed. Therefore, it can be considered that the protocol is an international category that should be observed by all states.

***Key words:** diplomatic protocol, system of international relations, custom, international law, diplomatic law, consular law, diplomacy.*

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. сталися якісні зміни орієнтирів в системі міжнародних відносин унаслідок трансформацій політичних відносин між суб'єктами міжнародного права: розпад СРСР і поява нових держав з різновекторними тенденціями розвитку, зміна розстановки сил на міжнародній арені, реформування універсальних інституційних систем та регіональних систем безпеки та ін.

Із появою нових суб'єктів міжнародного права зростає різноманітність зовнішньої політики держав, а також складність міжнародних відносин, що вимагають безпосередньої участі у дипломатичному процесі глав держав, урядів, представників дипломатичних корпусів тощо.

Роль дипломатії як засобу ведення зовнішньої політики різних історичних епох завжди була винятково важлива. Сучасна дипломатія потребує належної міжнародно-правової регламентації, яка б враховувала інтереси всіх держав, незалежно від їх потенціалу та місця в системі міжнародних відносин. Експерт з дипломатичного протоколу Г. А. Науменко стверджує, що у відносинах між державами часто дуже багато залежить від якихось дрібниць дипломатичного протоколу [Науменко Г.А., с. 47]. Адже дипломатичний протокол є невід'ємною складовою частиною – інструментом дипломатії. Ці особливості визначають **актуальність** нашого дослідження.

Складність дослідження формування норм дипломатичного протоколу в системі міжнародних відносин полягає у тому, що в якості

загальної дефініції поняття "дипломатичний протокол" означає цілу систему (комплекс) взаємодії загальноприйнятих норм (правил), традицій та умовностей, яких дотримуються представники суб'єктів міжнародних відносин як в окремо взятій державі, так і у світі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки дипломатичний протокол базується на таких основних дисциплінах як дипломатичне, консульське, міжнародне, звичаєве право, історія, тому потрібно досліджувати проблему щодо формування норм дипломатичного протоколу в цих напрямках. Зазначену проблематику в окремих аспектах досліджувало багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед вітчизняних науковців варто відзначити Биркович Т.І. [2], Музику А.І. [3], Руденка Г.М. [4], Репецького В.М. [5], Сагайдак О.П., Сардачука П.Д. [6], Сагайдак О.П. [7], Пелех І.В., Свіденко А. [8], Герасіна Л.М. . [9], Буткевич О.В. [10], Сандровського К.К. [11], Хижняк І.А. [12], Дмитрієва А.І. [22] тощо. Окремими аспектами дослідження займалися такі зарубіжні вчені: Молочков Ф.Ф. [13], Мурадян А.А. [14], Драйман Д. [15], Вуд Дж., Серре Ж. [16], Eileen Denza [17,18], Christopher Lau [19], Watson A. [20] та ін.

Отже, аналізуючи вітчизняну та зарубіжну літературу, слід зауважити, що у вітчизняній та зарубіжній історіографії відкритими залишаються питання про те, в яких випадках норми дипломатичного протоколу є юридично обов'язковими, а в яких вони просто правила міжнародної ввічливості.

Звідси формулюється дослідницька мета статті: шляхом наукової аналітики довести, що кожна система міжнародних відносин є історично обумовленим явищем, якій властиві свій набір регулюючих механізмів і пріоритетних правових норм згідно яким сформувалася сучасна система загальноприйнятих правил (норм) дипломатичного протоколу.

Виклад основного матеріалу. В дипломатії ефективну роль відіграють засоби, які, на перший погляд, здавалось, не мають ніякого

відношення до традиційного спілкування політиків, особливо при вирішенні спірних питань. Вони можуть бути за формою жартівливими, але з натяком, можуть висловлювати наполегливі рекомендації в обхід дипломатичних умовностей, а можуть слугувати додатковим підтвердженням своїх ультимативних вимог. Зовні залишаючись не образливими, вони тим не менш висловлюють певні наміри, тверду позицію або загрозу. А головне, не залишають за собою офіційних підтверджень: немає документа – немає заяви. Але професійні політики та дипломати не можуть не враховувати такі засоби – мову знаковості у своїх дипломатичних діях [1, с. 15].

Історичний досвід розвитку людства довів, що для забезпечення вдалих дипломатичних взаємовідносин недостатньо існування та дотримання лише норм міжнародного права. Як показує дипломатична практика надзвичайно важливо у міжнародних відносинах дотримуватися протокольних правил та церемоніальних звичаїв. Протокольні норми, які регулює сучасне дипломатичне та консульське право, створюють відповідні умови для того, щоб взаємовідносини між державами розвивалися в атмосфері взаємоповаги та взаєморозуміння.

Дипломатичне та консульське право – це окрема галузь міжнародного права, що у своїй основі має звичаєву природу, яка формувалась упродовж розвитку історії людства. Не дивлячись на досить ранню появу міжнародного договору як засобу регулювання міжнародних відносин, звичай має своє коріння в міжплемінному спілкуванні і з огляду на свою природу протягом усієї історії займав, і, по сьогодні займає особливе положення серед міжнародно-правових джерел [10, с.117]. При цьому варто зазначити, що весь механізм створення і дії звичаєвих норм зазнав радикальних змін з огляду на потреби сучасних міжнародних відносин.

Як вважає дослідник з історії міжнародного права Буткевич О.В. звичаї були казуїстичними і досить швидко змінювалися на договірні норми. Але звичаями продовжували регулюватися і стали звичаєвою основою стародавнього міжнародного права основоположні принципи, докорінні засади міжнародних відносин, які важче було внормувати договорами. У стародавній період існувала складна процедура створення міжнародного договору: відсутність системи міжнародних відносин та загальних принципів її існування, відсутність правових норм регулювання взаємовідносин між суб'єктами міжнародних відносин сприяли їхній меншій, порівняно зі звичаєм, чисельності [10, с. 118].

Серед стародавніх історичних пам'яток та написів дослідники знайшли договори про мир, торгівлю і навіть шлюб. Підписанням договорів відводилась спеціальна місія, яка мала тимчасовий характер. Після заключення союзів, підписання договорів представники місії поверталися назад, не залишаючи постійних представництв на території перебування. Майже до XV ст. постійне перебування іноземців в державах не підтримувалось правителями. Зміни у відносинах між державами почали відбуватись в XV ст., коли на зміну феодално-роздрібленим прийшли сильні об'єднані держави [16, с. 25].

В Європі після закінчення тридцятилітньої війни (1618 – 1648 рр.) та підписання Вестфальських договорів 1648 р. почала діяти Вестфальська система міжнародних відносин, яка дала початок процесу формування нових принципів міжнародного права XVII ст. За дослідженнями Дмитрієва А.І. [22] встановлено, що Вестфальська система міжнародного права юридично закріпила принцип державного суверенітету в практичній міжнародній політиці [23, с. 33 – 34]. Домінуючими суб'єктами Вестфальської системи міжнародних відносин стають суверенні держави. Ця система вперше санкціонувала принцип територіального суверенітету у міждержавних відносинах.

Згідно Оснабрюцького та Мюнстерського договорів були закладені нові принципи міжнародного права Вестфальської системи:

- стабільність кордонів (встановлення меж європейських держав);
- національний суверенітет (головний принцип міжнародних відносин);
- ієрархічність і суперництво (між слабшими та могутнішими державами);
- коаліційність (політична рівновага) – компроміс між принципами суверенної рівності та спільного інтересу.

Коаліційний принцип є визначальним для цієї міжнародної системи, оскільки примушує кожного з акторів на міжнародній арені обмежувати свої прагнення, пов'язані з експансією або діє як засіб для захисту – залякування держави, яка порушує політичну рівновагу [25, с. 58].

Отже, згідно новим правилам у сфері міжнародних відносин постає нагальна потреба у постійних дипломатичних контактах. Основою дипломатії цього періоду стала теорія "постійних переговорів" розроблена кардиналом Рішельє в "Політичному заповіті" [16, с. 25] та апробована ним ще під час тридцятилітньої війни з Іспанією.

Завдяки Вестфальській системі міжнародних відносин фактично було покінчено з багаторівневою феодалною системою, де підданство існувало на кількох рівнях політичної суб'єктивності як об'єкт влади: сеньйора, короля, глави церкви, імператора [25, с. 58] – відповідно послы та посланики мали тимчасові місії і діяли тільки в інтересах окремих груп людей. Згідно Оснабрюцького договору § 5 статті XVII і відповідного йому § 115 Мюнстерського договору визнається основоположний принцип міжнародного права – мирне вирішення міжнародних спорів, який став принциповим та ефективним засобом, покладеним в основу нового правопорядку в Європі [24, с. 243].

З утворенням системи міжнародних відносин змінюється характер взаємовідносин між державами, зростає роль дипломатії як регулятора контактів між суб'єктами міжнародних відносин, розширюється сфера діяльності дипломатів, утворюються інститути постійних дипломатичних представників на рівні посольств. Варто зауважити, що в міру розвитку дипломатичних відносин між державами, постала необхідність у створенні загальноприйнятих правил, які допомагали б розвитку міжнародного спілкування. Виникає потреба у створенні зводу певних норм та правил поведінки, який би сприяв створенню позитивної атмосфери під час переговорного процесу. На зміну ритуалу, заснованому на звичаях й традиціях утворився етикет, відповідний європейським нормам міжнародної ввічливості та загальноприйнятим світським умовностям того часу.

У посольському праві відбулися зміни: привілеї та імунітети посла походять від здійснюваних функцій, а не від того, що посол представляє особу свого правителя, суверена. Розвитку галузі посольського права сприяло формування й розвиток інституту багатосторонньої дипломатії в результаті проведення загальноєвропейських конгресів і конференцій, які сприяли становленню класу професійних дипломатів [10, с. 281].

Вестфальська система міжнародних відносин проіснувала з 1648 р. до 1815 р. Дипломатичні відносини цього періоду регулювалися звичаєвим правом.

У 1814 р. у Відні відбулось скликання конгресу всіх європейських держав, який тривав до червня 1815 р. Віденським конгресом було закінчено війни коаліцій європейських держав з Наполеоном I Бонапартом та встановлено одноймену систему міжнародних відносин. Під час конгресу вперше було розроблено систему договорів, що регулювали міжнародні відносини і закріплювали кордони у масштабах усієї Європи, а також зафіксували нове співвідношення сил на континенті [25, с. 79].

На Віденському конгресі було вирішено замінити звичаї писаними нормами права. Були кодифіковані норми посольського права щодо статусу та рангів послів (посли, легати або нунції; посланики; повірені у справах), звичаїв, їх прийняття в країні перебування, дипломатичного протоколу та церемоніалу, гарантій додержання принципу дипломатичної недоторканості та ін. Акт мав назву – Віденський регламент, який доповнений протоколом ЄКС-ЛЯ-ШАПЕЛЬ від 21 жовтня 1818 р. [27].

Отже, посольські звичаї поступово перетворюються в дипломатичний протокол. Слід зауважити, що протокол – це не винахід одної країни або групи дипломатів. Як стверджують Нікіфоров Д.С. та Борунков А.Ф., – "...це категорія історична, підсумок багатостолітнього спілкування держав і народів, накопичення та відбору з тривалих повторів тих правил поведінки, які найбільшою мірою відповідали б інтересам підтримки спілкування" [26, с. 40].

У 1928 р. на конференції в Гавані була прийнята Конвенція про консульських чиновників. Незважаючи на те, що вона мала регіональний характер, її ратифікувало 15 держав, більшість її положень знайшли підтвердження в Конвенції 1961 р. Поділяючи думку Репецького В.М., вважаємо, що це була перша спроба комплексної кодифікації дипломатичного права, в якій поряд з положеннями про класи і ранги вона регулювала ще й питання легалізації привілеїв та імунітетів, а також в певній мірі статус спеціальних комісій [27, с. 226].

Остаточне формування міжнародно-правового кодексу дипломатії та дипломатичного протоколу завершилось після закінчення Другої світової війни. На міжнародній арені з'являються нові суб'єкти міжнародних відносин – міжнародні організації. На порядку денному були поставлені питання щодо діяльності представників держав-членів організацій, які були акредитовані при них і створення системи привілеїв та імунітетів. В рамках ООН було прийнято дві загальні конвенції: "Про привілеї та

іmunітети ООН" від 18 лютого 1946 р. та "Про привілеї та іmunітети спеціалізованих організацій" від 21 листопада 1947 р. На своїй першій сесії Комісія міжнародного права ООН у 1949 р. почала процес вирішення проблеми кодифікації дипломатичних і консульських зносин, який тривав до 1961 р. – початку Віденської конференції. В ній приймали участь делегації з 81 держави. Результатом конференції було прийняття Віденської конвенції про дипломатичні зносини, яка на сьогоднішній день ратифікована всіма країнами світу. У 1963 р. на черговій Віденській конференції, учасниками якої були 92 держави була прийнята конвенція про консульські зносини [27, с. 226].

Згідно Віденської конвенції про дипломатичні зносини статті 14 глави представництв розподіляються на:

1 клас – послів і нунціїв, які акредитуються при главах держав та інших главах представництв еквівалентного рангу;

2 клас – посланників та інтернунціїв, які акредитуються при міністрах закордонних справ;

3 клас – повірених у справах, які акредитуються при міністрах закордонних справ.

У відношенні старшинства та етикета не повинно проводитися ніяких розрізень главами представництв внаслідок їх приналежності до того чи іншого класу. Крім рангів та класів у Конвенції зафіксовані привілеї та іmunітети дипломатів, їх сімей, житла, кореспонденції; порядок визначення їхнього старшинства; права й обов'язки та інші сторони дипломатичної місії держави та її агентів [28].

Віденська конвенція про консульські зносини побудована на принципах статуту ООН, в ній містяться положення, яких не передбачають норми міжнародного звичайного права. Згідно з положеннями Конвенції встановлено правила консульських зносин; закріплено консульські функції

та привілеї; нормам звичаєвого права надано форму договірною права [29].

Віденські конвенції про дипломатичні та консульські зносини є базовими міжнародно-правовими документами, які регулюють сучасну дипломатичну діяльність суб'єктів міжнародного права. Всі процедури, які прописані у Конвенціях є нормами дипломатичного протоколу.

Враховуючи принцип міжнародної ввічливості (поваги до всього, що символізує чи представляє державу) дипломатичний протокол кожного дипломатичного представництва включає в себе організацію прийомів, для виявлення поваги високому гостю своєї країни з метою підтримки контактів у країні перебування. Багато зусиль з боку співробітників диппредставництва разом із протокольними службами країни перебування потребує повне протокольне забезпечення офіційних візитів найвищих осіб держави – від зустрічі до проводів [6, с. 221 - 222].

Висновок. Отже, норми дипломатичного протоколу почали формуватися з утворенням системи міжнародних відносин на основі звичаїв та договорів, які зародилися в стародавній період і призначалися для регулювання конкретних, часто короткочасних відносин між сторонами. Вестфальська система міжнародних відносин заклала основи нового світового порядку і появу пов'язаних з ним принципів міжнародного права, що сприяло формуванню і розвитку інституту багатосторонньої дипломатії, яка регулювалася звичаєвим правом. В залежності від історичної епохи змінювалися форми, методи діяльності і характер дипломатії. Віденський конгрес відіграв ключову роль у формуванні нової парадигми відносин між європейськими державами та коаліціями держав, а звідси виникла потреба в кодифікуванні норм права та формуванні загальних правил дипломатичного протоколу. Прийняття конвенцій про дипломатичні та консульські зносини, які в сукупності утворюють систему міжнародно-правових норм стало результатом

міжнародного співробітництва у галузі дипломатичного і консульського права.

Література

1. Науменко Г.А. Его величество протокол / Г.А. Науменко. К.: ООО "Издательский дом "Справи сімейні". 2007. 200 с.
2. Биркович Т.І. Правове регулювання дипломатичної служби в Україні: дис... канд. юрид. Наук: 12.00.07 / Т.І Биркович; Гуманітарний ун-т "Запорізький ін-т держ. Та муніципального управління". Запоріжжя. 2007. 187 с.
3. Музика А.І. Правовий статус дипломатичного представництва: питання теорії та практики: дис... канд. юрид. Наук: 12.00.11 / А.І. Музика; Ін-т законодавства Верховної Ради України. К. 2009. 197 с.
4. Руденко Г.М. Представництва іноземних держав в Україні: (статус, протокол, обслуговування, законодавчі акти): Наук.-дослід. вид. / Г.М. Руденко; Ген. Дирекція Київ. Міськ. Ради з обслуговування іноз. Представництв (ГДП); заг. ред. П.О. Кривоном. Київ: ІВЦ "Планета". 2004. 352 с.
5. Репецький В. М. Дипломатичне і консульське право: Підручник / В.М. Репецький. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання . 2006. 372 с.
6. Сагайдак О.П., Сардачук П.Д. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи: Навч. посібник / О.П. Сагайдак, П.Д. Сардачук. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання. 2008. 295 с.
7. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет: Навч посіб. / О.П. Сагайдак. К.: Знання. 2006. 380 с.
8. Пелех І.В., Свіденко А. Особливості здійснення окремих дипломатичних процедур за протоколом у міжнародному праві / І.В. Пелех, А. Свіденко // Юридичний науковий електронний журнал. № 3. 2019. С. 250-253.

9. Герасіна Л.М. Історико-політична еволюція міжнародних систем: сутність, закономірності, типи / Л.М. Герасіна // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого № 2 (29). 2016. С. 80-94.
10. Буткевич О.В. Історія міжнародного права: Підручник / О.В. Буткевич. Видання 2-ге, стереотипне. К.: Вид. Ліра-К. 2018. 412 с.
11. Сандровский К.К. Дипломатическое право: учебник / К.К. Сандровский. К.: Высшая школа. 1981. 240 с.
12. Хижняк І.А. Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648 – 1918): підручник для студентів вищих навчальних закладів / І.А. Хижняк. К.: ДП "Від дім "Персонал". 2009. 224 с.
13. Молочков Ф.Ф. Дипломатический протокол и дипломатическая практика / Ф.Ф. Молочков. М.: Международные отношения. 1977. 248 с.
14. Мурадян А.А. Самая благородная наука. Об основных понятиях международно-политической теории: Монография / А.А. Мурадян. М.: Международные отношения. 1990. 158 с.
15. Драйман Д. Дипломатический протокол: задачи, средства, методы и стиль работы / Д. Драйман. Лейпциг. 1981. 146 с.
16. Вуд Дж., Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол / Дж. Вуд, Ж. Серре. Пер. с англ., 2-е исправл. Изд. Москва: Издательство "Прогресс". 1976. 401 с.
17. Eileen Denza. Vienna Convention on Diplomatic Relations. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/vcdr/vcdr_e.pdf.
18. Eileen Denza. Diplomatic Law, Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations. Oxford: Oxford University Press. 2008. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/20/4/1930.pdf>.
19. Christopher Lau. Diplomatic and Consular Law. Research Guide. Christopher Lau International & Foreign Legal Research Professor Marci

- Hoffman Berkeley Law. Spring 2015. URL:
<https://scholarship.law.berkeley.edu>.
20. Watson A. Diplomacy: The Dialogue Between States. URL:
<https://www.amazon.com>.
21. Попов В.И. Современная дипломатия. Теория и практика / В.И. Попов. М.: Научная книга. 2000. 573 с.
22. Дмитрієв А.І. Вестфальський мир 1648 р. і сучасне міжнародне право: Монографія / А.І. Дмитрієв. К.: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київський ун-т права. 2001. 426 с.
23. Троян І. Трансформація ідеї суверенітету в системі міжнародних відносин XV – XVII ст. / І. Троян // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Випуск 21. 2009. С. 33-39.
24. Задорожна С.М. Загальні принципи у класичному міжнародному праві: Вестфальський мир / С.М. Задорожна // Право і суспільство. № 6. 2018. С. 241-245.
25. Турчин Я.Б. Історія міжнародних відносин (від Стародавнього світу до початку XX ст.): навч. посіб. / Я.Б. Турчин, Р.Б. Демчишак, Т.І. Плазова. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2013. 140 с.
26. Никифоров Д. С., Борунков А.Ф. Дипломатический протокол в СССР: принципы, нормы, практика / Д. С. Никифоров, А. Ф. Борунков. М.: Международные отношения. 1985. 299 с.
27. Національна академія внутрішніх справ. Мультимедійний посібник з навчальної дисципліни "Міжнародне право". URL:
<https://arm.naiu.kiev.ua>.
28. Репецький В.М. Становлення та розвиток права зовнішніх зносин / В.М. Репецький // Альманах міжнародного права. Випуск 2. 2010. С. 223 – 229.
29. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048.

30. Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047.

References

1. Naumenko Gh.A. Egho velychestvo protokol / Gh.A. Naumenko. K.: OOO "Yzdateljskyj dom "Spravy simejni". 2007. 200 s.
2. Byrkovych T.I. Pravove reghuljuvannja dyplomatychnoji sluzhby v Ukraini: dys... kand. juryd. Nauk: 12.00.07 / T.I Byrkovych; Ghumanitarnyj un-t "Zaporizjkyj in-t derzh. Ta municypaljnogho upravlinnja". Zaporizhzhja. 2007. 187 s.
3. Muzyka A.I. Pravovyj status dyplomatychnogho predstavnytva: pytannja teoriji ta praktyky: dys... kand. juryd. Nauk: 12.00.11 / A.I. Muzyka; In-t zakonodavstva Verkhovnoji Rady Ukrainy. K. 2009. 197 s.
4. Rudenko Gh.M. Predstavnytva inozemnykh derzhav v Ukraini: (status, protokol, obslughovuvannja, zakonodavchi akty): Nauk.-doslid. vyd. / Gh.M. Rudenko; Ghen. Dyrekcija Kyjiv. Misjk. Rady z obslughovuvannja inoz. Predstavnytvtv (GhDIP); zagh. red. P.O. Kryvonom. Kyjiv: IVC "Planeta". 2004. 352 s.
5. Repecjkyj V. M. Dyplomatyчне i konsuljsjke pravo: Pidruchnyk / V.M. Repecjkyj. 2-ghe vyd., pererob. i dop. K.: Znannja . 2006. 372 s.
6. Saghajdak O.P., Sardachuk P.D. Dyplomatyчне predstavnytvo: orghanizacija i formy roboty: Navch. posibnyk / O.P. Saghajdak, P.D. Sardachuk. 2-ghe vyd., pererob. i dop. K.: Znannja. 2008. 295 s.
7. Saghajdak O.P. Dyplomatychnyj protokol ta etyket: Navch posib. / O.P. Saghajdak. K.: Znannja. 2006. 380 s.
8. Pelekh I.V., Svidenko A. Osoblyvosti zdijsnennja okremykh dyplomatychnykh procedur za protokolom u mizhnarodnomu pravi / I.V. Pelekh, A. Svidenko // Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal. # 3. 2019. S. 250-253.

9. Gherasina L.M. Istoryko-politychna evoljucija mizhnarodnykh system: sutnistj, zakonomirnomirnosti, typy / L.M. Gherasina // Visnyk Nacionaljnogho universytetu "Jurydychna akademija Ukrainy imeni Jaroslava Mudrogho # 2 (29). 2016. S. 80-94.
10. Butkevych O.V. Istorija mizhnarodnogho prava: Pidruchnyk / O.V. Butkevych. Vydannja 2-ghe, stereotypne. K.: Vyd. Lira-K. 2018. 412 s.
11. Sandrovskiy K.K. Diplomaticheskoe pravo: uchebnyk / K.K. Sandrovskiy. K.: Vysshaya shkola. 1981. 240 s.
12. Khyzhnjak I.A. Nova istorija mizhnarodnykh vidnosyn u systemnomu formati (1648 – 1918): pidruchnyk dlja studentiv vyshhykh navchaljnykh zpkladiv / I.A. Khyzhnjak. K.: DP "Vid dim "Personal". 2009. 224 s.
13. Molochkov F.F. Diplomaticheskij protokol i diplomaticheskaya praktika / F.F. Molochkov. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. 1977. 248 s.
14. Muradyan A.A. Samaya blagorodnaya nauka. Ob osnovnykh ponyatyakh mezhdunarodno-politicheskoy teorii: Monografiya / A.A. Muradyan. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. 1990. 158 s.
15. Drayman D. Diplomaticheskij protokol: zadachi, sredstva, metody i stil raboty / D. Drayman. Leybtsig. 1981. 146 s.
16. Vud Dzh., Serre Zh. Diplomaticheskij tseremonial i protokol / Dzh. Vud, Zh. Serre. Per. s angl., 2-e ispravl. Izd. Moskva: Izdatelstvo "Progress". 1976. 401 s.
17. Eileen Denza. Vienna Convention on Diplomatic Relations. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/vcdr/vcdr_e.pdf.
18. Eileen Denza. Diplomatic Law, Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations. Oxford: Oxford University Press. 2008. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/20/4/1930.pdf>.
19. Christopher Lau. Diplomatic and Consular Law. Research Guide. Christopher Lau International & Foreign Legal Research Professor Marci

- Hoffman Berkeley Law. Spring 2015. URL:
<https://scholarship.law.berkeley.edu>.
20. Watson A. Diplomacy: The Dialogue Between States. URL:
<https://www.amazon.com>.
21. Popov V.I. Sovremennaya diplomatiya. Teoriya i praktika / V.I. Popov.
M.: Nauchnaya kniga. 2000. 573 s.
22. Dmytrijev A.I. Vestfaljskij myr 1648 r. i suchasne mizhnarodne pravo:
Monoghrafija / A.I. Dmytrijev. K.: In-t derzhavy i prava imeni V.M.
Korecjkogho NAN Ukrainy, Kyjivskij un-t prava. 2001. 426 s.
23. Trojan I. Transformacija ideji suverenitetu v systemi mizhnarodnykh
vidnosyn XV – XVII st. / I. Trojan // Ukrainjsjka nacionaljna ideja: realiji
ta perspektyvy rozvytku. Vypusk 21. 2009. S. 33-39.
24. Zadorozhna S.M. Zagaljni pryncypy u klasychnomu mizhnarodnomu
pravi: Vestfaljskij myr / S.M. Zadorozhna // Pravo i suspiljstvo. # 6.
2018. S.241-245.
25. Turchyn Ja.B. Istorija mizhnarodnykh vidnosyn (vid Starodavnjogho svitu
do pochatku KhKh st.): navch. posib. / Ja.B. Turchyn, R.B. Demchyshak,
T.I. Plazova. Ljviv: Vydavnytvo Ljvivsjskoi politekhniki. 2013. 140 s.
26. Nikiforov D. S., Borunkov A.F. Diplomaticheskiy protokol v SSSR:
printsipy, normy, praktika / D. S. Nikiforov, A. F. Borunkov. M.:
Mezhdunarodne otnosheniya. 1985. 299 s.
27. Nacionaljna akademija vnutrishnikh sprav. Muljtymedijnyj posibnyk z
navchaljnoji dyscmpliny "Mizhnarodne pravo". URL:
<https://arm.naiu.kiev.ua>.
28. Repecjkij V.M. Stanovlennja ta rozvytok prava zovnishnikh znosyn /
V.M. Repecjktj // Aljmanakh mezhdunarodnogho prava. Vypusk 2. 2010.
S. 223-229.
29. Vidensjka konvencija pro dyplomatychni znosyny vid 18 kvitnja 1961.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048

30. Vidensjka konvencija pro konsuljski znosyny vid 24 kvitnja 1963 r.

URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047.